

«Η εφαρμογή των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως θεμελιώδης προϋπόθεση σεβασμού της ΕΣΔΑ» | Κύκλος Ιδεών | Υπό την αιγίδα της Γ.Γ. του Συμβουλίου της Ευρώπης, Marija Pejčinović – Burić | Αθήνα, 17.1.2020

Χρήστος Ν. Ράμμος

Αντιπρόεδρος ΣτΕ ε.τ.

Πρόεδρος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών

Η συμμόρφωση στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ- η οπτική του ΣτΕ

Καλησπέρα σε όλους. Ευχαριστώ τον Κύκλο Ιδεών και ειδικότερα τον φίλο κ. Βενιζέλο για την τιμητική πρόσκληση. Βρίσκομαι εδώ ενώπιόν σας εκτάκτως για να μιλήσω για την οπτική του ΣτΕ στο ζήτημα της εφαρμογής των αποφάσεων του ΕΣΔΑ ως αντικαθιστών την καλή συνάδελφο και αγαπητή προσωπική φίλη την Κατερίνα Σακελλαροπούλου, που σήμερα δεν μπορεί να προσέλθει στην παρούσα εκδήλωση λόγω των τελευταίων εξελίξεων. Με την ευκαιρία αυτή θέλω και εγώ να εκφράσω την μεγάλη μου χαρά και συγκίνηση για την μεγάλη τιμή που της έγινε να καταλάβει το ύψιστο αξίωμα της χώρας. Της εύχομαι μια λαμπρή πενταετία για το καλό της πατρίδας μας και... σιδεροκέφαλη.

1. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου μεριμνά για την εναρμόνιση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ήπειρό μας, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα ελάχιστο κοινό standard προστασίας τους και να εμπεδωθεί μια δημοκρατική, δικαιοκρατούμενη πολιτεία. Ο εθνικός δικαστής δεν είναι πια δικαστής του εσωτερικού δικαίου, αλλά δικαστής και του Ευρωπαϊκού Δικαίου, της ΕΣΔΑ και του λοιπού διεθνούς δικαίου. Δικαστής του διαλόγου αυτών των δικαιотаξιών. Και είναι η κύρια προωθητική δύναμη στην πρόοδο της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της χώρας μας, μη δεσμευόμενος από πολιτικές σκοπιμότητες και ανάγκες δημοφιλίας.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) είναι ένα ανοικτό και κοσμοπολιτικό δικαστήριο. Ξεκίνησε νωρίς τον «διάλογο» με το ΕΔΔΑ και δέχτηκε την επίδραση. Φυσικά όχι χωρίς δυσκολίες και τριβές. Αλλά δεν θα μπορούσε να είχε γίνει αλλιώς, αφού και το ίδιο το ΕΔΔΑ και η νομολογία του εξελίσσονται σαν ζωντανός οργανισμός και τέτοιες μεγάλες μεταβολές, όταν συναντώνται διάφορες δικαιοταξίες αφομοιώνονται αργά. Το πως έχει επηρεάσει η νομολογία του ΕΔΔΑ τον εκσυγχρονισμό της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων είναι πασίδηλο και δεν χρειάζεται ανάπτυξη. Πως συνέβαλε στην βαθύτερη κατανόηση της αρχής της αναλογικότητας και την έννοια του δημοσίου συμφέροντος, η επίκληση του οποίου κατά το παρελθόν δικαιολογούσε σχεδόν όλες τις επεμβάσεις στα ατομικά δικαιώματα. Θα αναπτύξω στην σημερινή μου εισήγηση τον διαχρονικό νομολογιακό διάλογο του ΕΔΔΑ με το ΣτΕ. Με την έννοια της έμπνευσης που έδωσε η νομολογία του ΕΔΔΑ στη νομολογία του ΣτΕ. Με το πως επέδρασε η νομολογία του ΕΔΔΑ στην εσωτερική νομοθεσία για το ΣτΕ. Αλλά και πως το ΣτΕ υιοθέτησε δημιουργικά τα πορίσματα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, χωρίς να στηριχθεί σε συγκεκριμένη απόφαση. Τέλος, με το πως σε αρκετές περιπτώσεις η νομολογία του ΣτΕ επιβεβαιώθηκε από το ΕΔΔΑ.

Δεν θα αναφερθώ σε σημαντικές αποφάσεις που αφορούν την θρησκευτική ελευθερία και ελευθερία συνειδήσεως και ελευθερία του λόγου, όπως οι emblematicές αποφάσεις Κοκκινάκης, Μανουσάκης, Βαλσάμης, Αλεξανδρίδης, Ρίζος και Ντάσκας, Κατράμη, Αλφαντάκης και άλλες διότι, παρ' όλων ότι αφορούν συνταγματικές ελευθερίες και με τον τρόπο αυτό παραπέμπουν στο δημόσιο δίκαιο και μέσω αυτού στο ΣτΕ, εκδόθηκαν με αφορμή αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ή αποφάσεις επί αγωγών αποζημίωσης.

2. Ξεκινώ με τα δικονομικά θέματα (θα αφήσω προς το παρόν για επόμενες ενότητες την δίκαιη ικανοποίηση και την επανάληψη της διαδικασίας).

Υπόθεση Κούτρα. Απόφαση του ΕΔΔΑ της 16.11.2000. Το Συμβούλιο Επικρατείας είχε διαμορφώσει την δεκαετία του '90 μια νομολογία ότι η, κατά λοιπά επιτρεπόμενη, κατάθεση αιτήσεως ακυρώσεως σε αστυνομικό τμήμα χωρίς αναγραφή στην οικεία πράξη κατάθεσης του αριθμού πρωτοκόλλου, ο οποίος κατ' αυτόν τον τρόπο παρέμενε μόνο στο πρωτόκολλο της αστυνομικής υπηρεσίας, καθιστά το ένδικο βοήθημα απαράδεκτο. Το ΕΔΔΑ, στο οποίο έφτασε η υπόθεση, έκρινε ότι δεν μπορεί

να γίνει δεκτός ένας τόσο αυστηρός φορμαλισμός διότι συνιστά δυσανάλογη παρεμπόδιση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο, πολλώ δε μάλλον που δεν μπορεί αυτή η τυπική παραβίαση να καταλογισθεί στην προσφυγούσα. Η συμμόρφωση του ΣτΕ στην απόφαση αυτή δεν άργησε να έλθει. Έτσι με την ΣτΕ 602/2002 (Ολομ) απόφαση κρίθηκε ότι ο τύπος αυτός δεν ήταν ουσιώδης.

Σημαντική για την γενικότερη στάση του ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της αποτελεσματικής (και όχι μόνο θεωρητικής ή ακαδημαϊκής) εφαρμογής των αποφάσεων του είναι η ελληνικού ενδιαφέροντος απόφαση Hornsby κατά Ελλάδας. Αφορά την επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης σε θύματα παραβίασης των αρχών της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 50 της Σύμβασης. Οι αιτούντες είχαν λειτουργήσει ιδιωτική σχολή ξένων χωρίς να τους έχει δοθεί σχετική άδεια και, επομένως, δεν μπορούσαν να τους επιδικασθούν διαφυγόντα κέρδη, που θα είχαν αν είχαν λειτουργήσει νόμιμα. Το Δημόσιο όμως είχε αρνηθεί να χορηγήσει την άδεια παρά την ύπαρξη αντιθέτων αποφάσεων του ΔΕΕ (ελευθερία εγκατάστασης). Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραλείποντας οι ελληνικές αρχές να συμμορφωθούν σε αμετάκλητες αποφάσεις κατέστησαν την διάταξη του άρθρου 6§1 ΕΣΔΑ. Η εκτέλεση με άλλα λόγια των δικαστικών αποφάσεων είναι αναπόσπαστο κομμάτι της δίκαιης δίκης. Στην αυτή λογική κινήθηκε και η απόφαση Λοϊζίδου κατά Τουρκίας του αυτού έτους.

Σημαντική με την έννοια ότι δημιούργησε μια σχολή νομολογίας για το ΣτΕ είναι η απόφαση του ΕΔΔΑ ΣΤΡΑΝ, Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδας (9.12.1994). Αφορά το θέμα της επέμβασης του νομοθέτη σε εκκρεμή δίκη (στην ένδικη περίπτωση επρόκειτο για επέμβαση σε δίκη ενώπιον του ΑΠ). Επρόκειτο για ακύρωση σύμβασης που είχε συναφθεί επί δικτατορίας. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι αν και ο σκοπός ήταν θεμιτός η επίμαχη επέμβαση παραβίασε την δίκαιη ισορροπία μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος και του δικαιώματος δικαστικής προστασίας.

Το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε πολλές φορές με τις καθυστερήσεις του ΣτΕ και της Διοικητικής Δικαιοσύνης, με βάση τη νομολογία Kudla κατά Πολωνίας (30210/96). Πρώτη η απόφαση Παπαγεωργίου κατά Ελλάδας (22.10.1997) έθεσε τα σχετικά κριτήρια για την εύλογη ή μη καθυστέρηση της διάρκειας της δίκης. Ένα θέμα που συνεχίζει να ταλανίζει την ελληνική Δικαιοσύνη. Ακολούθησαν και πολλές άλλες (Γλεντζές 13.1.2011, Κόντη- Αρβανίτη 10.4.2003, Μαυρεδάκη 24.10.2013). Χαρακτηριστική για

την στάση του ΕΔΔΑ στους υπερβολικούς φορμαλισμούς των ελληνικών δικαστηρίων κυρίως του ΑΠ καμιά φορά και του ΣτΕ ειδικά επί αιτήσεων αναιρέσεως είναι η απόφαση Λιακόπουλου κατά Ελλάδας (24.5.2006). Με αυτήν κρίθηκε ότι συνιστά υπερβολικό φορμαλισμό η απόρριψη λόγου αναιρέσεως διότι ο αναιρεσείων δεν ανέπτυξε ειδικά και αναλυτικά τις περιστάσεις στις οποίες στηρίχθηκε το Εφετείο στην πλησσομένη κρίση του, παρά το ότι το πραγματικό είχε περιληφθεί στο εισαγωγικό μέρος του αναιρετηρίου, στο οποίο είχε επισυναφθεί αντίγραφο της εκκαλουμένης. Πρέπει εδώ να παρατηρηθεί ότι παρ' όλα τα μέτρα που έχουν κατά καιρούς ληφθεί το πρόβλημα της υπερφόρτωσης του ΣτΕ και των καθυστερήσεων, παρά το ότι έχει εν μέρει αντιμετωπισθεί, εξακολουθεί να παραμένει οξύ.

Το άρθρο 6 §1 της ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το άρθρο 20§1 του Σ, εφαρμόστηκε πρωτοτύπως από το ΣτΕ στην περίπτωση ενός παλαιστίνιου, ο οποίος είχε ζητήσει πολιτικό άσυλο και του οποίου είχε διαταχθεί η απέλαση με την αιτιολογία ότι ήταν μέλος τρομοκρατικής οργάνωσης Hamas. Οι Αρχές Ασφαλείας είχαν σε πρώτη φάση αρνηθεί να στείλουν στο ΣτΕ στο οποίο είχε προσφύγει ο υπό απέλαση, τα στοιχεία του φακέλου από τα οποία θα προέκυπτε πως τεκμηριώνονταν η κατηγορία αυτή, με την αιτιολογία ότι πρόκειται περί απορρήτων εγγράφων. Το ΣτΕ με την 4600/2005 απόφαση του έκρινε ότι η δίκαιη δίκη επιβάλλει να μην κοινοποιούνται σε διαδίκους απόρρητα έγγραφα, πλην η Διοίκηση οφείλει να τα αποστέλλει στο δικαστήριο, στο οποίο δεν μπορεί να αντιτάξει το απόρρητο. Παρόμοια κρίση σε επίπεδο μείζονος (με εντελώς όμως διαφορετικό πραγματικό) περιέλαβε το ΣτΕ και στην 1116/2009 απόφαση του.

3. Συμβούλια συμμόρφωσης

Μετά την συνταγματική αναθεώρηση του 2001 με την προσθήκη παραγράφου 5 στο άρθρο 95, που προβλέπει την υποχρέωση της Διοίκησης για πλήρη συμμόρφωση στις δικαστικές αποφάσεις, ακολούθησε ο νόμος 3068/2002, με τον οποίο συνεστήθησαν τα τριμελή συμβούλια συμμορφώσεως. Ωστόσο η γνωστή παθογένεια της Ελληνικής Διοίκησης να μην συμμορφώνεται ή να συμμορφώνεται πλημμελώς στις δικαστικές αποφάσεις συνεχίστηκε. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την μη χρηστή απονομή της δικαιοσύνης, λόγω των πρακτικών αυτών με την απόφαση Βαλυράκη κατά Ελλάδας (11.10.2011).

4. Περνάω σε θέματα παραβίασης θρησκευτικής ελευθερίας σε συνδυασμό με την απαγόρευση αδικαιολόγητων διακρίσεων (αρ. 9 και 14). Εδώ θέλω κυρίως να σταθώ στην απόφαση Θλιμμένος κατά Ελλάδας (6.4.2000). Επρόκειτο για άρνηση διορισμού σε θέση ορκωτού λογιστού λόγω καταδίκης από στρατοδικείο για ανυποταξία λόγω φιλοσοφικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων. Η άρνηση της Διοίκησης επιβεβαιώθηκε από την Ολομέλεια του ΣτΕ με απόφαση του 1994 με την οποία κρίθηκε ότι ο νόμος απαγορεύει τον διορισμό λόγω καταδίκης στα αδικήματα αυτά. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η καταδίκη για ανυποταξία η οποία δεν προδίδει διαφθορά χαρακτήρα, όταν μάλιστα πρόκειται για ποινή που έχει ήδη εκτιθεί και η οποία σχετίζεται με θρησκευτικές πεποιθήσεις συνιστά μια αδικαιολόγητη διάκριση λόγω πεποιθήσεων. Και ναι μεν ο νόμος δέσμευε την Διοίκηση, ωστόσο οι διατάξεις της εσδα υπερσχύουν του εσωτερικού νόμου. Για τα θέματα θρησκευτικής ελευθερίας έμπνευση από τη νομολογία του ΕΔΔΑ καταδεικνύουν οι αποφάσεις του ΣτΕ για τις ταυτότητες του 2001, και η πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας 1756/2019 για την απαγόρευση αναγραφής του θρησκέυματος στα απολυτήρια διαφόρων βαθμίδων της Εκπαίδευσης. Σημαντική για το ζήτημα της θρησκευτικής ελευθερίας και το άρθρο 2 του 2^{ου} Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ είναι η πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου κατά Ελλάδας (31.10.2019) με την οποία κρίθηκε ότι η υποχρέωση των γονέων μαθητού προκειμένου να απαλλαγεί από το μάθημα των θρησκευτικών να δηλώνουν ότι δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι παραβιάζει τις πιο πάνω διατάξεις. Δυστυχώς το Συμβούλιο Επικρατείας έκανε μια μεγάλη οπισθοδρόμηση σε σχέση με την απόφαση για τις ταυτότητες και την γενικότερη νομολογία του ΕΔΔΑ στα θέματα του άρθρου 9 και του άρθρο 2 του 2^{ου} Πρ. Πρωτοκόλλου (πχ την απόφαση FOLGERØ κατά Νορβηγίας 29.6.2007 κ.ά.) με την πρόσφατη σειρά αποφάσεων της Ολομέλειας του (660, 661, 926/2018, 1749-1752/2019) για την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, οι οποίες έχουν πολύ σχολιαστεί και δεν θα επιμείνω εδώ.

5. Προστασία της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Τα ελληνικά δικαστήρια, αλλά και το ΣτΕ ειδικότερα ερμήνευαν παραδοσιακά ότι το άρθρο 17 του Συντάγματος (προστασία της ιδιοκτησίας) προστατεύει μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα και δη

την κυριότητα (ΣτΕ 1094/87, 2705/91 κ.ά). Αντίθετα, οι ενοχικές αξιώσεις δεν είχαν σύμφωνα με αυτή τη νομολογία καμία συνταγματική κατοχύρωση. Το ΕΔΔΑ, από την άλλη πλευρά, στα πλαίσια ερμηνείας της προστασίας της περιουσίας με βάση το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ είχε επανειλημμένα κρίνει ότι σε αυτήν συμπεριλαμβάνονται και οι πάσης φύσεως ενοχικές αξιώσεις (απόφαση Van der Marle κατά Κάτω Χωρών 26.6.1986, Tre Traktörer AB κατά Σουηδίας 7.7.1989, Gaygusuz κατά Αυστρίας 16.9.1996). Πρώτα ο Άρειος Πάγος και ακολούθως το ΣτΕ (αρχής γενομένης με την 1124/2007 απόφασή του) αναγνώρισε ότι τα ενοχικά δικαιώματα απολαμβάνουν την ίδια υπερνομοθετικής τυπικής ισχύος προστασία που απολαμβάνουν και τα εμπράγματα δικαιώματα με βάση το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο.

Σε ό,τι, τώρα, αφορά στον τομέα δέσμευση ιδιοκτησίας και αποζημίωση πρέπει να σημειωθούν τα εξής: Είναι γνωστή η πρακτική των δεσμεύσεων ιδιοκτησίας που την αχρηστεύουν ή αδρανοποιούν επί τεράστια χρονικά διαστήματα το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και των απαλλοτριώσεων που δεν τελειώνουν ποτέ, επανειπιβάλλονται, δεν καταβάλλονται ποτέ οι οφειλόμενες αποζημιώσεις υπάρχουν δύσκολες αμφισβητήσεις για τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης και την επιβάρυνση ορισμένων ιδιοκτητών με τα βάρη που κανονικά θα αναλογούσαν στο κοινωνικό σύνολο. Το ΕΔΔΑ έχει καταδικάσει την πρακτική αυτή. Αναφέρω εδώ την υπόθεση Πιαλόπουλος κατά Ελλάδας της 7.9.2017 (με δικηγόρο του προσφεύγοντος τον αείμνηστο Στ. Τσακυράκη) που έκρινε ότι με την απόφαση 289/2009 του ΣτΕ που είχε κρίνει «δικαιολογημένη» την αδρανοποίηση της ιδιοκτησίας του προσφεύγοντος λόγω πολεοδομικής τακτοποίησης της παραβιάστηκε το 1^ο Πρ. Πρωτόκολλο και η δίκαιη ισορροπία μεταξύ δημοσίου συμφέροντος και του ατομικού δικαιώματος του απορρέοντος από το Πρωτόκολλο αυτό. Σημειώνω επίσης εδώ την πολύ γνωστή απόφαση Zante Μαραθνήσι της 6.12.2007 για την παραβίαση του αυτού πρωτοκόλλου λόγω αδρανοποίησης ιδιοκτησίας σε εκτός σχεδίου περιοχή και μάλιστα λόγω επιδεινώσεως των προϋποθέσεων δόμησης, που έκρινε τα αυτά σε σχέση με το 1^ο Πρ. Πρωτόκολλο. Και τούτο σε αντίθεση με τα κριθέντα με σειρά αποφάσεων του ΣτΕ και άλλων δικαστηρίων της Διοικητικής Δικαιοσύνης. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η απόφαση του ΕΔΔΑ «ΑΤΕ Ξενοδοχεία Κρήτης» κατά Ελλάδας της 21.2.2008 που, με αφορμή την απόφαση του ΣτΕ 982/2005,

αμφισβήτησε για μια ακόμη φορά την μέχρι τότε πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία η αποζημίωση για στέρηση της ιδιοκτησίας έπρεπε να προσαρμόζεται στον καθοριζόμενο με το υπάρχον κανονιστικό καθεστώς της συγκεκριμένης περιοχής, στην οποία βρίσκονταν το επίμαχο ακίνητο, προορισμό της ιδιοκτησίας (πχ οι εκτός σχεδίου πόλεως περιοχές δεν έχουν ως προορισμό την δόμηση και επομένως η απαγόρευση δόμησης σε γήπεδο ευρισκόμενο σε τέτοια περιοχή δεν δικαιολογεί την επιδίκαση αποζημίωσης) και έκρινε ότι το καθεστώς αυτό είναι αντίθετο στο 1^ο Π.Π. Κατά το ΕΔΔΑ, όμως, οφείλεται πάντα αποζημίωση όταν θίγεται υπέρμετρα το δικαίωμα ιδιοκτησίας

6. Τεκμήριο αθωότητας.

Με την 1300/2004 απόφαση του ΣτΕ κρίθηκε ότι νομίμως ανακάλεσε ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας άδεια χορήγησης κατοικίας από δικαιούχο, ο οποίος είχε κατηγορηθεί ότι είχε αποκτήσει την άδεια ύστερα από υποβολή ψευδούς δηλώσεως, διότι αν και είχε αθωωθεί αμετάκλητα από ποινικό δικαστήριο, αυτό είχε γίνει λόγω αμφιβολιών. Το ΕΔΔΑ στο οποίο έφτασε η υπόθεση έκρινε με την από 27.9.2007 απόφαση του (Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας) ότι η κρίση αυτή, με το να κάνει διακρίσεις στην αιτιολογία της αθώωσης, παραβίασε το άρθρο 6§2 της ΕΣΔΑ (τεκμήριο αθωότητας).

7. Έρχομαι τώρα στο ζήτημα της δίκαιης ικανοποίησης.

Μετά από μια μεγάλη σειρά αποφάσεων με τις οποίες το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η Ελλάδα είχε πολλαπλάσι παραβιάσει την εύλογη διάρκεια της δίκης το ΕΔΔΑ με την απόφαση Αθανασίου κατά Ελλάδας (21.12.2010) διαπίστωσε ότι τα περιστατικά αυτά δεν είναι μεμονωμένα, αλλά συνιστούν ένα διαρκές και συστημικό πρόβλημα, το οποίο επιβάλλει να λάβει μέτρα η χώρα. Συνέπεια αυτού ήταν η έκδοση του νόμου 4055/2012, με το άρθρο 53 του οποίου προβλέφθηκε η δυνατότητα οποιοσδήποτε διάδικος έλαβε μέρος σε δίκη η οποία καθυστέρησε υπερβολικά και αδικαιολόγητα μπορεί να ζητήσει δίκαιη ικανοποίηση και προβλέπεται και η σχετική διαδικασία.

8. Περιορισμοί στην αναίρεση και την έφεση με το ν. 3900/2010 και συμβατότητα του τελευταίου με το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ.

Με το ν. 3900/2010 και συγκεκριμένα για το άρθρο 12 περιορίστηκε δραστικά η έφεση και η αίτηση αναιρέσεως, με τον ορισμό ότι είναι παραδεκτή η προβολή λόγων αναιρέσεως και εφέσεως μόνον όταν γίνεται επίκληση ότι επί του κριθέντος ζητήματος δεν υπάρχει νομολογία του ΣτΕ ή ότι υπάρχει αντίθεση με νομολογία του ΣτΕ ή άλλου Ανωτάτου Δικαστηρίου (στα οποία συμπεριλαμβάνεται με βάση τη νομολογία και το ΕΔΔΑ), αποκλεισμένης έτσι στην ουσία της δυνατότητας να επιδιωχθεί με λόγο αναιρέσεως η αλλαγή της νομολογίας. Η συνταγματικότητα της διάταξης αυτής επιβεβαιώθηκε με την ΣτΕ 2456/2012 αλλά και με την απόφαση του ΕΔΔΑ Παπαϊωάννου κατά Ελλάδας της 2.6.2016, με την οποία επιβεβαιώθηκε η συμβατότητα των επίμαχων διατάξεων με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, αλλά και η πρακτική των αναιρετικών τμημάτων του ΣτΕ που τις ερμήνευσε ακόμη πιο περιοριστικά. Η κρίση του ΕΔΔΑ στηρίζεται σε γενικές γραμμές στην αιτιολογία ότι οι ρυθμίσεις αυτές εξυπηρετούν ένα πρόδηλο σκοπό δημοσίου συμφέροντος, ότι είναι σαφείς και προβλέψιμες και ότι το δικαίωμα στην δικαστική προστασία δεν είναι ένα απροϋπόθετο δικαίωμα.

9. Πριν περάσω στις δύο τελευταίες ενότητες της σημερινής εισήγησης μου θα ήθελα να αναφερθώ στη νομολογία για τα θέματα της εφαρμογής των μνημονίων και των μέτρων μείωσης του χρέους της περιόδου της κρίσεως. Η γνωστή απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ 668/2012 επιβεβαιώθηκε με την απόφαση Κουφάκη και λοιποί του ΕΔΔΑ του Ιανουαρίου 2013 και μάλιστα σε επίπεδο απαραδέκτου. Επίσης υπενθυμίζω ότι με την απόφαση Μαματάς κατά Ελλάδας επιβεβαιώθηκε η συμβατότητα με την ΕΣΔΑ του PSI κούρεμα του χρέους του 2012, η συνταγματικότητα του οποίου είχε ήδη γίνει δεκτή με σειρά αποφάσεων της Ολομέλειας του ΣτΕ του 2013 και 2014.

10. Για το ζήτημα NE BIS IN IDEM

Σύμφωνα με παλιά και σταθερή νομολογία του ΣτΕ όταν διοικητικό όργανο κρίνει επί διοικητικής παραβάσεως υποχρεούται να εκτιμήσει αλλά όχι και να υιοθετήσει απόφαση ποινικού δικαστηρίου που έκρινε επί της ποινικής πτυχής της υποθέσεως κατά την διαμόρφωση της κρίσεως του, εκτός αν υπάρχει καταδικαστική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου (μνημονεύω εδώ τις ΣτΕ 2067/2011 Β' Τμήματος και

2741/2015 Ολομέλειας με παραλλάσσουσες μεταξύ τους αιτιολογήσεις). Επρόκειτο για υποθέσεις επιβολής πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας σε περιπτώσεις όπου υπήρχε και ποινική συνέπεια στην υπόθεση. Ως γνωστόν το άρθρο 4 του 7^{ου} Πρ. Πρωτοκόλλου (εσωτερικός ελληνικός νόμος 1705/1987) προστατεύει το δικαίωμα να μην δικάζεται κάποιος δύο φορές για το ίδιο αδίκημα. Είναι επίσης γνωστά τα κριτήρια Engel που έχει θεσπίσει η νομολογία του ΕΔΔΑ για τον χαρακτηρισμό μιας διοικητικής κύρωσης ως ισοδυναμούσης με ποινική καταδίκη. Όμως η νομολογία αυτή του ΣτΕ αποδοκίμαστηκε από το ΕΔΔΑ. Με τις αποφάσεις του Καπετάνιος κλπ κατά Ελλάδας 30.4.2015 και Σισμανίδης ομοίως κατά Ελλάδας διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 4 του 7^{ου} Πρ. Πρωτοκόλλου λόγω επιβολής εις βάρος των προσφευγόντων πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας ενώ είχαν προηγηθεί αθωωτικές ποινικές αποφάσεις περί αυτών. Κατόπιν υποβολής εκ μέρους των νικησάντων στο ΕΔΔΑ διαδίκων αίτησης επανάληψης της διαδικασίας της αιτήσεως αναιρέσεως επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις 1922/2016 και 680/2017 του ΣτΕ οι οποίες συμμορφώθηκαν με τις συγκεκριμένες αποφάσεις και στις οποίες θα επανέλθω και πιο κάτω. Το ΣτΕ ακολούθως υιοθέτησε και την *res interpretata* του ΕΔΔΑ και άλλαξε γενικότερα νομολογία στηριζόμενο και στην γενικότερη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου (όπως ενδεικτικά αποφάσεις *Zolotukhin* κατά Ρωσίας, Α και Β κατά Ρωσίας) κρίνοντας επίσης ότι η εφαρμογή του του άρθρου 4 του 7^{ου} Πρ. Πρωτοκόλλου στις υποθέσεις επιβολής πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας δεν προσκρούει στο άρθρο 94 παρ. 1 Σ περί αναθέσεως της εκδικάσεως των διοικητικών διαφορών στα Διοικητικά Δικαστήρια και έτσι δεν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ Συντάγματος και ΕΣΔΑ (ενδεικτικά ΣτΕ Β' επταμ. 2987/2017, 1102/2018). Η τελευταία αυτή απόφαση έλαβε υπόψη και πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με τον Χάρτη ΘΔ (και συγκεκριμένα το άρθρο 50 NE BIS IN IDEM) (ενδεικτικά απόφαση *Puma & Zecca* C-596 και 597/2016). Ήδη εκκρεμεί το ακανθώδες και σύνθετο αυτό θέμα εκ νέου μετά από παραπεμπτική απόφαση του Β Τμήματος στην Ολομέλεια του ΣτΕ με την 1791/1999 πρόσφατη απόφαση του περασμένου Μαΐου. Το όλο θέμα των σχέσεων του άρθρου 105 του Τελωνειακού Κώδικα με το άρθρο 4 του 7^{ου} Πρ. Πρωτοκόλλου τίθεται από την πλειοψηφήσασα γνώμη σε νέα βάση με μια ερμηνεία, η οποία καταλήγει στο να διασώζεται η δυνατότητα της Τελωνειακής Αρχής να μην δεσμεύεται από αθωωτική ποινική απόφαση όταν αποφασίζει να επιβάλλει

πολλαπλό τέλος λαθρεμπορίας. Υπάρχει και μειοψηφία, η οποία εμμένει στα κριθέντα με την απόφαση Καπετάνιος. Πρόκειται για μια απόφαση με πολύ πλούσια και ενδιαφέρουσα νομική επιχειρηματολογία και τούτο είτε συμφωνεί κάποιος με τις απόψεις που διατυπώνονται σε αυτήν, είτε όχι.

11. Θα κλείσω με το ζήτημα της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας

Σύμφωνα με πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ (ενδεικτικά απόφαση VgT κατά Ελβετίας, 30.6.2009) από το άρθρο 46 παρ.1 της ΕΣΔΑ προκύπτει όχι μόνο η υποχρέωση κάθε κράτους-μέλους να καταβάλει την αποζημίωση που επιδικάστηκε στον προσφεύγοντα, αλλά και να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα, καθώς και να άρει τις επιβλαβείς για τον θιγόντα καταστάσεις, έτσι ώστε αυτός να επανέλθει στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν, αν δεν είχε μεσολαβήσει η παραβίαση της Σύμβασης. Προς «συμμόρφωση» με τη νομολογία αυτή ο νομοθέτης με το άρθρο 23 του ν. 3900/2010 προσέθεσε το άρθρο 105^A στον Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, που προέβλεπε για πρώτη φορά το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας όταν έχει εκδοθεί απόφαση, για την οποία αργότερα εκδόθηκε απόφαση του ΕΔΔΑ με την οποία κρίθηκε ότι συντελέστηκε παραβίαση της Σύμβασης. Με βάση την διάταξη αυτή εκδόθηκαν οι αποφάσεις 1992/2016 και 680/2017 του ΣτΕ. Πρόκειται για τις περιπτώσεις, στις οποίες αναφέρθηκα στην προηγούμενη ενότητα της εισήγησής μου, στις οποίες το ΣτΕ συμμορφώθηκε με τις αποφάσεις Καπετάνιος και Σισμανίδης του ΕΔΔΑ. Σε αυτές κρίθηκαν με αναλυτικό τρόπο σειρά ερμηνευτικών ζητημάτων εφαρμογής του προαναφερθέντος άρθρου 105^A του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας. Δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος να επεκταθώ σε λεπτομέρειες. Απλώς ενδιαφέρουσα είναι η κρίση η περιεχόμενη στις αποφάσεις αυτές ότι, ναι μεν το Σύνταγμα υπερέχει, κατ' αρχήν, από πλευράς τυπικής ισχύος από την ΕΣΔΑ, αλλά πρέπει, όπως έχει κρίνει το ΕΔΔΑ να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται με τρόπο «συμφιλιωτικό» με την ΕΣΔΑ (γίνεται μάλιστα παραπομπή ως προς το θέμα αυτό σε απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 4.5.2011). Και τούτο, με την έννοια ότι αν είναι ευλόγως υποστηρίξιμες περισσότερες της μιας εκδοχές ως προς την έννοια ορισμένης συνταγματικής διάταξης, πρέπει, τουλάχιστον, κατ' αρχήν, να προκρίνεται από τον έλληνα δικαστή εκείνη η εκδοχή που επιτρέπει στην συνταγματική διάταξη να συμβιώνει με την ΕΣΔΑ και όχι η εκδοχή

που οδηγεί σε σύγκρουση. Κρίθηκε, επίσης μεταξύ άλλων, ότι η συμμόρφωση μετά την αποδοχή της αιτήσεως επαναλήψεως της διαδικασίας δεν πρέπει να οδηγεί σε σύγκρουση με άλλη υποχρέωση που έχει η χώρα με βάση το Ευρωπαϊκό ή το διεθνές δίκαιο και να μην προσκρούει σε επιτακτικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος. Τέλος, κρίθηκε α)ότι πρέπει η «καταδικαστική» απόφαση του ΕΔΔΑ να μην είναι εμφανώς ατελής ή ασαφής και β)ότι πρέπει να μην υπάρχουν οψιγενή στοιχεία.

Θα τελειώσω στα πλαίσια της ενότητας αυτής με την υπόθεση «Σινέ Τσαγκαράκη». Πρόκειται για υπόθεση, η οποία εκκρεμεί ενώπιον του ΣτΕ και με την οποία ζητείται η επανάληψη της διαδικασίας, ύστερα από την έκδοση της απόφασης του ΕΔΔΑ «Σινέ Τσαγκαράκη» κατά Ελλάδας της 23.5.1999. Αυτή την φορά πρόκειται για αίτηση επανάληψης διαδικασίας με βάση νέα διάταξη, δηλ. το άρθρο 69^A του π.δ. 18/1989 που προστέθηκε με το άρθρο 16 παρ. 1 του ν. 4446/2016. Με την πιο πάνω απόφασή του, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκανε δεκτή την προσφυγή της ήδη αιτούσας κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας και διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, συνισταμένη στην παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου που επήλθε ως συνέπεια της αδυναμίας της Ολομέλειας του Δικαστηρίου να διασφαλίσει, με την 1792/2011 απόφασή της, την ενότητα της νομολογίας και να άρει κατά τρόπο τελειωτικό την προϋφιστάμενη αντίθεση στη νομολογία μεταξύ του Δ' και του Ε' Τμήματος επί του νομικού ζητήματος που ανεφύη (και) κατά την εκδίκαση αιτήσεων ακυρώσεως της ήδη αιτούσας και αφορά στη δυνατότητα εκ νέου (δηλαδή μετά και την έκδοση άδειας εγκατάστασης) ελέγχου του καθεστώτος χρήσεων γης κατά την έκδοση της άδειας λειτουργίας δραστηριότητας (εν προκειμένω πολύκινηματογράφου multiplex), αντίθεση που, κατά το ΕΔΔΑ, διατηρήθηκε με τις ως άνω 3064/2012 και 3065/2012 αποφάσεις, αφενός, και την 2738/2014 απόφαση του Ε' Τμήματος, αφετέρου. Με την ίδια απόφαση το ΕΔΔΑ επέβαλε στην Ελληνική Δημοκρατία την υποχρέωση επανεξέτασης, κατ' άρθρο 69A του π.δ/τος 18/1989 και υπό την αυτονόητη προϋπόθεση υποβολής σχετικής αίτησης από την ήδη αιτούσα εταιρεία, των ενδίκων μέσων που οδήγησαν στην έκδοση των ως άνω αποφάσεων του Δ' Τμήματος του Δικαστηρίου. Με την ίδια απόφαση το ΕΔΔΑ επέβαλε στην Ελλάδα την υποχρέωση επανεξέτασης της υπόθεσης. Ένα κρίσιμο στοιχείο της συλλογιστικής της επίμαχης απόφασης αυτής είναι ότι οι αποκλίσεις στη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων εξετάζονται υπό το πρίσμα της αρχής της ασφάλειας

δικαίου και της σταθερότητας των νομικών καταστάσεων και η διατήρηση τους (των αποκλίσεων) ενέχει τον κίνδυνο πρόκλησης νομικής αβεβαιότητας και κλονισμό της εμπιστοσύνης των πολιτών στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, η οποία είναι θεμελιώδης για να επιζήσει μια δημοκρατία. Το ΣτΕ θα κληθεί να λύσει σειρά από δυσχερή και ακανθώδη ζητήματα στην υπόθεση αυτή.

Εδώ τερματίζω. Ελπίζω ότι κατάφερα να σας μεταφέρω μια περιεκτική περιγραφή της οπτικής του ΣτΕ στο ζήτημα της εφαρμογής των αρχών της ΕΣΔΑ και της συναφούς νομολογίας του ΕΔΔΑ.